Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2, Αρ. 1-2 (1925)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1925), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'. Πανηγυρικών επί τη τεσσαρακονταετηρίδι της ιδρύσεως της Χ.Α.Ε.

Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της Μονής Δαφνίου

Αναστάσιος Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1302](https://doi.org/10.12681/dchae.1302)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΟΡΛΑΝΔΟΣ Α. Κ. (2013). Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της Μονής Δαφνίου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2(1-2), 70-75. <https://doi.org/10.12681/dchae.1302>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της
Μονής Δαφνίου

Αναστάσιος ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1925), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'.
Πανηγυρικόν επί τη τεσσαρακονταετηρίδι της ιδρύσεως
της Χ.Α.Ε. • Σελ. 70-75

ΑΘΗΝΑ 1925

φορα πράγματα, ιδίως τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἀθήναις, εἶναι γνωστὴ ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν δρᾶσις τῆς ὑμετέρας Ἑταιρείας καὶ ἡ μεγάλη αὐτῆς συμβολὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιστήμην, ὧν ἕνεκα εὐοίωνον προβλέπεται καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς.

Τὸ Κράτος, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, παρέσχε τὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ. Δυστυχῶς ὑπάρχουσι περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο, ἕνεκα λόγων οἰκονομικῶν, ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ. Οὐχ ἦττον. ἐλπίζω νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐνίσχυσιν οὕτην ἐφ' ὅσον τῷ εἶναι δυνατόν.

Εἶναι, κύριοι, εὐγενὴς ὁ ζῆλος ὑμῶν, καὶ εἶναι δικαία ἡ ὑπερηφάνεια ὑμῶν διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιτελεῖτε. Εἴθε διὰ τοῦτο ἄξιοι πάσης τιμῆς καὶ εἶναι ἐπίσης ἄξιοι πάσης εὐγνωμοσύνης οἱ ἰδρυταὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ οἱ ἐκ τούτων θανόντες.

Δραττόμενος τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐκάματε, ἀποκαλύπτω εὐχαρίστως τὴν ἀναμνηστικὴν αὐτὴν στήλην.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπισήμους ὁμιλίας τὸ ἐκλεκτὸν ἀκροατήριον διασχίσαν ἐγκαθίσταται τὸν ναὸν ἐξῆλθε διὰ τῆς ἐναντι θύρας εἰς τὸν δπισθεν εὐρὺν χώρον τῆς Μονῆς, ὅπου ὁ Καθηγ. τοῦ Μετσοβ. Πολυτεχνείου καὶ Σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος ὡμήλησε διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Δαφνίου. Τῆς θανμαστῆς ταύτης ὁμιλίας παρέχομεν ἐνταῦθα σύντομον περίληψιν χάριν ἐκείνων ἰδίως, οἵτινες δὲν παρέστησαν κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ταύτην ἐν Δαφνίῳ συγκέντρωσιν.

Ὁ κ. Ὁρλάνδος ὡμήλησε κατ' ἀρχάς περὶ τοῦ χρόνου τῆς συστάσεως τῆς Μονῆς, ὅστις δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ πρὸς κατασκευὴν αὐτοῦ χρησιμοποιοῦθέντος ὕλικου (κροκαλοπαγῶν λίθων). Ὁ περίβολός οὗτος εἶχεν ἀκριβῶς τὴν μορφήν φρουρίου μὲ πύργους καὶ μεταπύργια, ἡρεῖδοντο δὲ κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ κελλία εἰς δύο ὁρόφους. Ἡ εἰσοδος εὕρσκετο ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ οὐχί, ὡς σήμερον, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τῆς περιοχῆς ὑψοῦτο τὸ **Καθολικόν**, ὅπερ εἶχε κατ' ἀρχάς τὸ σχῆμα ἐπιμήκους βασιλικῆς, ἧς εὐρέθησαν λείψανά τινα τῶν θεμελίων, δυτικῶς τοῦ σημερινοῦ ναοῦ. Εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην φαίνεται

ὅτι ἀνήκουσι διάφορα ἐπίκρανα παραστάδων μετὰ λογχοειδῶν φύλλων καὶ τινα γλυπτὰ, ἅτινα ἀνήκουσι, λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας των, εἰς τὸν δον μ. Χ. αἰῶνα. Εἰς τὸ αὐτὸ χρονικὸν συμπέρασμα ἄγουσι καὶ ιστορι-

Ἡ Ἀνάστασις. Θαυμαστὸν ψηφιδωτὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ λόγοι. Ἡ μονὴ φαίνεται πιθανώτατα ὅτι ἰδρύθη ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαιοτέρου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, πυρποληθέντος ὑπὸ τῶν ἀπὸ Ἑλευσίνος ἐλθόντων Γότθων τοῦ Ἀλαρίχου, τῷ 395 μ. Χ. Κατὰ τοὺς χρό-

νους τούτους μεγάλη ἦτο ἡ μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑθνισμοῦ διαπάλη. διότι ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶχεν ἀκόμη δυνηθῆ νὰ ἐγκαθιδρυθῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν ἐθνικῶν θεῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ προάστεια, φυσικὸν δὲ ἦτο, ὅτι ὡς κέντρον ἐνεργείας τοῦ ἀντιμέτωπον τῆς σχολῆς τοῦ Ἑθνισμοῦ ἐξέλεξεν ὁ Χριστιανισμὸς τὸ Δαφνί, ἀκριδῶς δηλ. τὸ ἀναγκαστικὸν σημεῖον διαδόσεως τῶν τελευταίων λατρῶν τῶν ἐθνικῶν μυστηρίων.

Σύνηδες φαινόμενον εἰς τὰς βυζαντινὰς μονὰς εἶναι ἡ ἐγκατάλειψις καὶ ἐρήμωσις καὶ ἡ ἐκ νέου ἀνάκτισις αὐτῶν δαπάναις εὐσεβοῦς τινοῦ ἢ πλουσίου «νέου κτήτορος.» Τοῦτο φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ διὰ τὴν πρώτην μονὴν ἐν Δαφνίῳ. Ἡ παλαιὰ βασιλικὴ κατηδαφίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνακαινιστοῦ καὶ ἀντὶ ταύτης ὑψώθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως μεγαλοπρεπῆς μετὰ τρούλλου ναός. Πότε ἀκριδῶς συνέβη τοῦτο δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ὁμως ὁ ναὸς οὗτος ὑφίστατο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος, ὡς συνάγεται ἐκ τε τῶν γραπτῶν πηγῶν, ἐκ μνημείων τέχνης καὶ ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς του. Τὰ κελλία καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενα ὡς πρότερον, κατεσκευάσθη δὲ βορείως τοῦ Καθολικοῦ καὶ πολυτελὲς ἐπιμήκης Τράπεζα πρὸς κοινὴν ἐστίασιν τῶν κοινοβιακῶν μοναχῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν του ὁ ναὸς ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῶν *χωνοστηρίκτων* ναῶν, εἰς τὴν ἀνήκουσιν ἡ ἐν Ἀθήναις Σωτήρα Λυκοδήμου, ὁ παρὰ τὴν Λεοδάδειαν Ὁσίου Λουκάς, ἡ Ἀγία Σοφία τῆς Μονεμβασίας, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τοῦ Μυστρά κλπ. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους ὁ ἐπὶ 4 χωνίων θαίνων τρούλλος ἀντὶ νὰ ἔχῃ, ὡς εἰς τοὺς λοιποὺς ναοὺς, διάμετρον ἴσην πρὸς τὸ πλάτος τοῦ μέσου δρόμου, διευρύνεται οὕτως ὥστε ἡ διάμετρος του νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸ ἄθροισμα τοῦ πλάτους καὶ τῶν τριῶν δρόμων. Ἀντὶ δηλ. νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐσωτερικῶν κιόνων, στηρίζεται τώρα ὁ τρούλλος ἐπὶ τῶν περιβαλλόντων τὸν ναὸν τοίχων, οἱ δὲ κίονες παραλείπονται. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἀποκτᾶται ἐσωτερικῶς εὐρύτης καὶ μεγαλοπρέπεια, ἐξωτερικῶς ὁμως ζημιούται ἡ αἰσθητικὴ λόγῳ τῆς λίαν ὀγκώδους ἐμφανίσεως τοῦ τρούλλου. Ἡ αὐξησης τῆς διαμέτρου τοῦ τρούλλου εἶχε καὶ ἐν ἄλλο ἀποτέλεσμα: ἡῤῥησε τὰς ὠθήσεις, ἃς οὗτος ἐπιφέρει ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ προεκάλεσε τὴν δημιουργίαν 8 ἀντηρίδων, αἵτινες κατὰ βυζαντινὴν ὁλως ἀρχήν, ἀντὶ νὰ εἶναι ἐξωτερικῶς ὁραταί, ἐνεγράφησαν ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβλήματος, δημιουργηθέντων οὕτω 4 παρεκκλησίων, ὧν τὰ 2 εὐρίσκονται πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ. Τούτου δ' ἕνεκα τὸ ἱερόν

παρουσιάζεται εις πάντας τούς ναούς του συστήματος τούτου μετά 5 κογχών.

Ὁ ναός ἔφερε Νάρθηκα, ὕστερον δὲ καὶ πρόναον μετ' ἀνοικτῆς στοᾶς, ὅστις ἐτροποποιήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, ἀντικατασταθέντων τῶν ἡμικυκλικῶν τόξων διὰ ὀξυκορύφων. Ἀπὸ τοῦ προ-

Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ψηφιδωτὸν ἡμικατεστρωμένον ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

ναοῦ ἀνήρχετο τις δι' ἐλικοειδοῦς κλίμακος, ἥς διασώζεται ὁ κλωδός, εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ὅστις ὅμως εἶνε ἀσχετος ἐντελῶς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ναὸν καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τοῦ ἡγουμένου ἢ ὡς βιβλιοθήκη.

Ἐξωτερικῶς ἡ τοιχοδομία τοῦ ναοῦ ἐξετελέσθη κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1000 μ. Χ. ἐπικρατήσαν πλινθοπερίβλητον ἰσόδομον σύστημα. Γενικῶς ἡ κεραμίνη διακόσμησις τοῦ ναοῦ εἶναι λίαν λιτή· ἀπλαῖ ὀδοντῶται ταινίαι περιβάλλουσαι τὰ ὥραία μετὰ μαρμαρίνων κιονίσκων δίλοβα ἢ

τρίλοβα παράθυρα καὶ ὀλίγοι μαϊανδροὶ κατὰ τὸ ἱερὸν ἀποτελοῦσι τὸ μόνον στόλισμα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων καὶ μαρτυροῦσι περὶ τῆς κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα κατασκευῆς του.

Ὅταν ἡ Ἀττικὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ἡ μονὴ Δαφνίου παρεχωρήθη εἰς τοὺς Κιστερκιανοὺς μοναχοὺς ἀνακηρυχθεῖσα ὡς μετόχιον τῆς ἐν Βουργουνδία μονῆς τοῦ Bellevaux, ἐχρησίμευσε δὲ ὡς τὸ ἱερὸν προσκύνημα τῶν Βουργουνδῶν εὐγενῶν καὶ ὡς τόπος αἰωνίας ἀναπαύσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, πλὴν τοῦ Ὁθῶνος de la Roche. Ἐνταῦθα μετὰ ἄλλων ἐτάφη καὶ ὁ πολὺς Gauthier de Brienne, ὁ πεσὼν ἐν τῇ γνωστῇ πανωλεθρίᾳ τῶν Γάλλων παρὰ τὸν Κηφισὸν (1311). Πολλοὶ σαρκοφάγοι ἀνευρεθεῖσαι ἐν τοῖς παρεκκλησίαις τοῦ ναοῦ καὶ ἐν τῇ κάτωθεν αὐτοῦ κρύπτῃ περιεχόν πιθανώτατα τὰ σκηνώματα τῶν δουκῶν. Ἐπὶ μιᾷ τούτων ὑπάρχει ἀνάγλυπτος διακόσμησις ἀποτελουμένη ἐκ σταυροῦ ἀπὸ τῆς δάσεως τοῦ ὁποῦ ἀνελίσσονται δύο ὄφεις, ἐν ᾗ εἰς τὰς ἄνω δύο γωνίας εἰκονίζονται κρινάνθεμα. Ὁ Buchon ἐξέλαβε τὸ κόσμημα ὡς τὸ οἰκόσημον τῶν de la Roche, τοῦθ' ὅπερ ἠλέγχθη ἐσφαλμένον ἤδη ὑπὸ τοῦ Lenormant. Ἐπὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Acciajuoli ἡ Μονὴ ἔχασε τὴν προτέραν τῆς λαμπρότητα, τῶν εὐγενῶν τοῦ οἴκου τούτου προτιμησάντων ὡς κοιμητήριόν των τὸν Παρθενῶνα.

Μετὰ τὴν τουρκικὴν καιάκτησιν (1458) οἱ Φράγκοι ἐγκατέλειπον τὴν μονήν, ἣτις περιήλθε καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ χαραγμάτων τοῦ 16ου αἰῶνος. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἤκμαζε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διότι εἶχε καὶ μετόχια ὡς π. χ. τὸν Ἅγιον Μελέτιον ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην κατεσκευάσθησαν νέα κελλία μετὰ στοᾶς περιβαλλούσης τὴν νοτίως τοῦ Καθολικοῦ αὐλὴν.

Κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, 17ον καὶ 18ον, ἡ μονὴ φαίνεται ὅτι συχνὰ ἐγκατελείπετο καὶ πάλιν ἀνακατακεῖτο. Λόγῳ τῆς θέσεώς της καὶ τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν, ἅτινα τὴν περιέβαλλον ἐκέκτητο ἡ μονὴ Δαφνίου ἀξιώλογον στρατηγικὴν σημασίαν. Τούτου ἕνεκα δὲ κατὰ μὲν τὸ 1770 ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Βαρλολαμαίου, καταδιωκομένου ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 οἱ Τούρκοι ἠδυνάτουσαν νὰ τὴν κυριεύσουν, κατορθώσαντες τοῦτο μόνον διὰ προδοσίας.

Πολλοὶ παραδόσεις φέρονται ὡς πρὸς τὴν κτίσιν τῆς μονῆς Δαφνίου ὡς π. χ. ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης Δάφνης, ἣτις ἐξώκειλε παρὰ

τὴν ἀκτὴν Σκαραμαγκᾶ μετὰ 12 βαρελίων φλωρίων. Κατ' ἄλλην παράδοσιν τὴν μονὴν ἔκτισεν ἡ ὡραία Μαργαρώνα. Ἐδρυλεῖτο δ' ἐπίσης διὰ τὴν ὑπογείῳ κρύπτῃ τῆς μονῆς ὁ Φράγκος Acciajuoli ἐστραγγάλισε τὴν Κιάραν, τοῦθ' ὅπερ ὁμῶς ἔλαβε πράγματι χώραν ἐν Μεγάροις.

Καὶ ἐν τῇ δημῳδαίᾳ δὲ ποιήσει τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου εἶναι εὐφημότατα γνωστόν, ὥς ἀποδεικνύουσιν οἱ κάτωθι στίχοι ἀναφερόμενοι προδήλως εἰς τὰ χρυσόπεδα μωσαϊκά, ἅτινα ἐπενδύουσιν ἐσωτερικῶς τὸν τοῦλλον καὶ τοὺς τοίχους.

Κυρὰ Χρυσοδαφνιώτισσα, μεγάλη σου ἦ ἡ χάρις
μὲ τὸ ψηφί, μὲ τὸ ρηγλί, μὲ τὸ μαργαριτάρι.

Τὸ δὲ γευστικώτατον πράγματι ὕδωρ τοῦ Δαφνίου ἐξυμνεῖ τὸ κάτωθι ὡραῖον δίστιχον.

Στῇ Σεργιανῇ σεργιάνι, καὶ σ' τῇ Μεντέλῃ μέλι
Καὶ σ' τὸ Δαφνί κύο νερὸ ποῦ πίνουν οἱ ἀγγέλοι.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΗΦΙΔΩΤΩΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΔΑΦΝΙΟΥ

Κατόπιν ὅλοι οἱ ἐκδρομεῖς συγκεντροῦνται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ὅπου ὁ κ. Ἀδαμαντίου, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, κάμνει τὴν ἐξῆς ὁμιλίαν περὶ τῆς τέχνης τῶν ψηφιδωτῶν.

«Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξαν περίφημα τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου. Οἱ παλαιότεροι ἐξ ἡμῶν ἐνθυμοῦνται πόσον οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι ἠὺχαριστοῦντο νὰ ἔρχονται καὶ νὰ ἐορτάζουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν καὶ μὲ πόσον θαυμασμὸν ὠμίλουν περὶ τῶν μωσαϊκῶν αὐτῆς. Θέλω προσπαθῆσαι ὅσον τὸ δυνατόν συντομῶς τερά καὶ ἀπλούστερα νὰ ἐξηγήσω ὅτι ἡ αἰτία τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Δαφνίου ἔχει πραγματικὴν ὑπόστασιν.

Εἶναι δὲ κατὰ δύο οὐσιώδη σημεῖα σπουδαιότατα τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα· 1) διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, καὶ 2) δι' αὐτὴν τὴν τέχνην αὐτῶν, ὥς ἔργα τέχνης ἐξεταζόμενα. Παραλείπω τὴν τεχνικὴν ἀξίαν αὐτῶν, ὥς ἔργων ψηφιδογραφίας, δυσκόλου δηλαδὴ τεχνι-